

УДК 930.1(477:438):271.4-6"185"

DOI: 10.24919/2312-2595.11/53.268676

Світлана БІЛА

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Галина ГРИЦЕНКО

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (grycenko84@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7047-5664>

Бібліографічний опис статті: Біла, С., & Гриценко, Г. (2022).

Особливості розвитку українського та польського унієзнавства в другій половині XIX ст. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 11/53, 28–43. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.268676>.

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО УНІЄЗНАВСТВА
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.**

Анотація. *Мета статті* проаналізувати і порівняти спільні й відмінні риси праць українських та польських істориків, окреслити основні здобутки і недоліки українського та польського унієзнавства у другій половині XIX ст. **Методологія дослідження** ґрунтується на методах узагальнення, синтезу та порівняльного аналізу. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше зроблено спробу порівняти теоретико-методологічні засади та фактографічно-концептуальні здобутки напрацювань польського й українського

© Світлана Біла, Галина Гриценко, 2022

унієзнавства другої половини XIX ст. **Висновки.** Отже, в українському та польському унієзнавстві другої половини XIX ст. виокремлюються три конфесійні напрями (православний, уніатський та католицький) і відповідно два підходи до трактування й оцінки унійних процесів – дискредитаційний та апологетичний. На стан і особливості унієзнавчих студій впливали суспільно-політичні умови розвитку історичної науки в Австро-Угорській та Російській імперіях, позитивістська методологія та особистісні релігійні переконання істориків. Цінність напрацювань тогочасного українського та польського унієзнавства передовсім полягає у нагромадженні фактографічного і документального матеріалу на передумови, процес поширення унії у Львівській та Луцькій єпархіяx. Водночас унієзнавчий дискурс цієї доби не позбавлений упередженості та суб'єктивності у генеруванні основних інтерпретаційних концепцій. У середовищі галицьких істориків-москвофілів та православній історіографії Наддніпряниці утвердилась концепція про поширення унії у західних єпархіяx Київської митрополії завдяки меркантильній діяльності руської церковної ієрархії, протегуванні польського уряду та переслідуванні православних польською шляхтою. Концепції українського (уніатського) та польського (католицького) напрямів історіографії є більш виваженими й обґрунтованими, зокрема про національно-захисні мотиви унійної діяльності руського єпископату і роль єзуїтів у поширенні унії в регіоні. Прикметно, що у тогочасному українському та польському унієзнавстві не виробилося єдиного погляду щодо трактування і оцінки наслідків унійних процесів у західних єпархіяx Київської митрополії. Польські дослідники переважно досліджували наслідки поширення унії з огляду на політичні перспективи розвитку Речі Посполитої, а українські – з огляду можливості збереження через конверсію релігійної та національної самобутності, а також рівноправності з поляками. Проте ані польське, ані українське тогочасне унієзнавство не опрацювало альтернативного спектру джерел, зокрема і закордонних архівів, науковцям не вдалося дослідити проблему цілісно на широкому геополітичному полі, висвітлити методи та шляхи поширення унійної конфесії, у тому числі і на єпархіальних зібраннях духовенства.

Ключові слова: унійні процеси; унієзнавство; церковна історіографія.

Svitlana BILA

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,

24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100
(bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Halyna HRYTSENKO

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100
(grycenko84@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7047-5664>

To cite this article: Bila, S., & Hrytsenko, H. (2022). Osoblyvosti rozvytku ukrainskoho ta polskoho unieznavstva v druhii polovyni XIX st. [Peculiarities of the development of the Ukrainian and Polish studies of Unia (Union of Brest) in the second half of the 19th century]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 11/53*, 28–43. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.11/53.268676> [in Ukrainian].

**PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT
OF THE UKRAINIAN AND POLISH STUDIES
OF UNIA (UNION OF BREST) IN THE SECOND HALF
OF THE 19TH CENTURY**

Summary. *The purpose of the article is to analyze and compare the common and distinctive features of the works of Ukrainian and Polish historians and outline the main achievements and shortcomings of Ukrainian and Polish Unia studies in the second half of the 19th century. The research methodology is based on the methods of generalization, synthesis and comparative analysis. The scientific novelty is that, for the first time, an attempt has been made to compare the theoretical-methodological foundations and factual-conceptual achievements of Polish and Ukrainian Unia studies in the second half of the 19th century. Conclusions.* Thus, three confessional trends are distinguished in the Ukrainian and Polish studies of Unia in the second half of the 19th century: Orthodox, Uniate, and Catholic, and, accordingly, two approaches to the interpretation and evaluation of the union processes – discrediting

and apologetic. The state and peculiarities of studies were influenced by the socio-political conditions of the development of historical science in the Austro-Hungarian and Russian empires, positivist methodology and personal religious beliefs of historians. The value of the works of Ukrainian and Polish studies lies primarily in the accumulation of factual and documentary material about the prerequisites, the process of the spread of the Union of Brest in the Lviv and Lutsk dioceses. At the same time, the uniological discourse of this era is not devoid of bias and subjectivity in the generation of basic interpretive concepts. Among the Galician Muscophile historians and the Orthodox historiography of Transnistria, the concept of the spread of Unia in the western dioceses of the Kyiv Metropolitanate was established thanks to the mercantile activity of the Russian church hierarchy, the patronage of the Polish government, and the persecution of the Orthodox by the Polish nobility. The concepts of the Ukrainian (Uniate) and Polish (Catholic) directions of historiography are more balanced and well-founded, in particular, the national defense motives of the union activity of the Russian episcopate and the role of the Jesuits in the spread of the Uniates in the region. It is noteworthy that in Ukrainian and Polish studies of Unia at the time, a single view was not developed regarding the interpretation and assessment of the consequences of the Unia processes in the western dioceses of the Kyiv Metropolitanate. Polish researchers mainly studied the consequences of the expansion of Unia in view of the political prospects of the development of the Polish-Lithuanian Commonwealth, and Ukrainian researchers in view of the possibility of preservation through the conversion of religious and national identity as well as equality with the Poles. However, neither Polish nor Ukrainian studies of Unia at that time processed an alternative range of sources, including foreign archives, scientists failed to investigate the problem holistically in a broad geopolitical field highlighting the methods and ways of spreading the Uniate confession, including diocesan gatherings of the clergy.

Key words: *Unia processes; Unia studies; church historiography.*

Постановка проблеми. Унієзнавчий дискурс має доволі давню (тривікову) історію. Проте ретельний порівняльний аналіз умов, особливостей розвитку, процесу генерування основних концепцій та ідей, основних здобутків та недоліків українського і польського унієзнавства не проводився. Дослідження напрацювань польських та українських істориків з проблеми поширення у західних єпархіях Київської митрополії на межі XVII–XVIII ст. дасть змогу не тільки простежити процес накопичення фактографічних та концеп-

туальних знань з окресленої теми, але й в майбутньому більш об'єктивно підійти до аналізу найбільш контроверсійних аспектів.

Метою дослідження є проаналізувати та порівняти спільні й відмінні риси праць українських і польських істориків, окреслити основні здобутки і недоліки українського та польського унієзнавства у другій половині XIX ст.

Аналіз досліджень та публікацій. Порівняльний аналіз українського та польського унієзнавства не був предметом спеціальних розвідок як українських так і зарубіжних дослідників. Утім, уже І. Франко зробив спробу фрагментарного аналізу особливостей українського унієзнавства Галичини XIX ст. Науковець зауважив, що деякі тогочасні історики (вчений мав на увазі дослідників москвофільської орієнтації) оцінювали унійні процеси негативно, як наслідок зрадництва церковних ієрархів та єзуїтської інтриги, а деякі вкрай апологетично (Франко, 1986, с. 167).

Сучасний дослідник унійної церкви на Волині М. Довбищенко висловлює подібні твердження, акцентуючи на тому, що галицьке унієзнавство у XIX ст. (а саме М. Гарасевич, А. Петрушевич) перебувало під впливом ідей москвофільства. Саме тому концептуальні погляди українських істориків регіону не відрізнялись від візії дослідників православного історіографічного напрямку Наддніпрянської України (останні розглядали унію виключно як результат єзуїтсько-католицької інвазії та зрадництва окремих церковних діячів) (Довбищенко, 2001, с. 11). Натомість більш об'єктивне та наукове дослідження унійних процесів у Галичині вчений пов'язував з творчістю генерації молодих науковців кінця XIX ст., зокрема Ю. Пелеша (Довбищенко, 2001, с. 11). М. Довбищенко слушно зауважив, що на особливості польського унієзнавства у XIX ст. суттєво вплинули трагічні сторінки занепаду Речі Посполитої (Довбищенко, 2001, с. 10–11).

Основні здобутки та недоліки української та польської історіографії другої половини XIX ст. дотичних до історії унійних процесів у Львівській, Перемишльській, Луцькій єпархіях проаналізовано у розвідках автора цієї статті (Біла, 2001; Біла, 2006; Біла, 2009а, 2009б).

Більш детально аналізували особливості розвитку унієзнавства польські історіографи. У 1988 р. А. Міронович зробив спробу порівняти характерні риси українського та польського унієзнавства,

(об'єднувальним фактором обидвох була залежність від політичних обставин та розгляд унії як політичного явища релігійного характеру) (Mironowicz, 1988, s. 161–175). Польські унієзнавчі студії XIX ст. грішать, на переконання науковця, низьким рівнем об'єктивності й акцентуванням на політичному характері унії у поєднанні з теологічними факторами. На думку А. Міроновича, представники унієзнавчого дискурсу католицького спрямування підкреслювали значення унії як доповнення до політичної унії 1569 р. та досягнення єдності християн Речі Посполитої під егідою Риму (Mironowicz, 1988, s. 170). Православні дослідники акцентували увагу на проунійній діяльності польського уряду та зосереджувалися на аналізі, в основному, негативних наслідків унії для православної конфесії (Mironowicz, 1988, s. 170–171).

Найбільш докладно простудіювала особливості польського унієзнавства М. Папезинська-Турек (Papierzyńska-Turek, 1992, s. 45–57). Досліджуючи концептуальні засади церковно-історичних розвідок XIX ст., вона зауважила, що з метою об'єктивного оцінювання цих напрацювань необхідно розуміти, що тогочасна історіографія віддзеркалює не тільки міжконфесійні відносини, але й політичні обставини. Зокрема, польське унієзнавство XIX ст. є певною репрезентацією відповіді на русифікаторську імперську політику царського уряду та Московського патріархату на теренах, що у недалекому минулому належали Речі Посполитій. Польські науковці трактували унію як велику місію, що проклала місток католицького Заходу до православного Сходу (Papierzyńska-Turek, 1992, s. 45). Дослідниця зауважила, що польські історики цього періоду сформуливали у своїх працях образ православної конфесії меншовартісної, ворожої до католицизму та польської спільноти; а образ уніатської церкви – ближчої до католицького костюлу та польської громадськості (Papierzyńska-Turek, 1992, s. 48). В іншій розвідці М. Папезинська-Турек проаналізувала історіософські основи польського й українського унієзнавства (Papierzyńska-Turek, 1996, s. 41–50). Науковий унієзнавчий дискурс, на її переконання, зумовлювали такі чинники: конфесійна приналежність спільноти, що керувалася інтересами своєї конфесії, а також політичні інтереси громадськості, що зумовлювалися державним та національним самоусвідомленням. Науковиця стверджувала, що для українських дослідників на перший план також виходили завдання збереження національної та релігійної

ідентичності, а відтак формувався негативний образ унійних процесів як прямої загрози власним культурним і релігійним традиціям та окремійшності (Papierzyńska-Turek, 1996, s. 46–47).

Т. Хинчевська-Геннель окреслила основні напрями дискусій, які розгорталися у польському унієзнавстві (Chynchewska-Hennel, 1994, s. 28–35). Дослідниця підкреслила, що представники першого історіографічного напрямку стверджували, що перехід до унії не був доцільним для польського та українського соціуму Речі Посполитої, і спричинив непоправну шкоду обидвом народам; логіка державотворчих процесів потребувала створення Київського автокефального патріархату, що, напевне, дало змогу б Польщі уникнути багатьох катастрофічних наслідків. Представники другого історіографічного напрямку відзначали, що унійні процеси спричинили екуменічні культурні здобутки, і це перевищує негативні наслідки у розвитку польсько-українських стосунків (Chynchewska-Hennel, 1994, s. 28–35).

Виклад основного матеріалу. З другої половини XIX ст. розпочинається в українській та польській історіографіях потужний розвиток унієзнавчих студій та публікування джерельних матеріалів з історії української церкви (Mironowicz, 1988, s. 161–175).

Церковна історіографія розвиває своєрідну методологію дослідження та відрізняється чітко вираженою конфесійною забарвленістю (православною або католицькою) (Ульяновський, 1994, с. 14). В означений період історія була тісно пов'язаною з ідеологією і використовувалася для генерування політичних та національних світоглядних орієнтацій (Колесник, 2000). На методологічні засади праць польських та українських науковців другої половини XIX ст. вочевидь мав вплив дискурс романтизму з акцентуванням на національній своєрідності та окремійшності, а згодом – і позитивістська історіографія (Педич, 1997, с. 11). Наприкінці XIX ст. розвинувся позитивістський соціологізм, якому були притаманні уявлення про значення суб'єктивних психологічно-духовних факторів у трактуванні минулих подій (Зашкільняк, 1997, с. 111–114). Водночас історики як періоду романтизму, так і доби позитивізму, перебували під потужним впливом ідеології та політики (Потульницький, 2002).

Беззастережним є факт впливу на тогочасні церковно-історичні студії різних конфесійних напрямів попередньої історіографії

XVIII – першої половини XIX ст. В українському та польському унієзнавстві чітко викристалізовуються два основні підходи до трактування унійних процесів – дискредитаційний і апологетичний. Міжконфесійне протистояння науковців зумовлювало кардинально протилежні висновки щодо інтерпретації та оцінки причин, процесу і результатів поширення унії.

Основним науковим центром церковно-історичних студій з унійної проблематики в Галичині другої половини XIX ст. був Львівський Ставропігійський інститут. На особливості та концептуальні основи тогочасного галицького унієзнавства впливали особливості післяреволюційного розвитку, розчарування політикою Габсбургів і панування в українському науковому середовищі ідей москвофільства (Мудрий, 2001, с. 254). Львівський Ставропігійон також еволюціонував від австрофільських концепцій до генерування ідей русофільства (Киричук, 2001, с. 314).

М. Грушевський підкреслював, що післяреволюційний консерватизм негативно вплинув на розвиток галицької історіографії, спричинивши архаїчно-схоластичний характер напрацювань (Грушевський, 1890, 1–4, с. 29). Історики церкви Галичини, (серед них були й уніатські священники) концептуально солідаризувалися з православним історіографічним напрямом, який розвивався у Наддніпрянській Україні і трактували унійну конверсію як наслідок зради частини єпископів давньої батьківської віри. Водночас галицькі дослідники намагались зібрати якнайбільше джерельних матеріалів про ущемлення прав представників православної конфесії та руської громадськості у Речі Посполитій та до документів, які висвітлювали процес утворення уніатської церкви, тобто робилися спроби легітимації ідентичності й доведення життєздатності новоутвореної унійної церкви. Отже, усталеними були концепції оскарження політичної ролі Речі Посполитої в історичному розвитку українських земель, а відтак і в поширенні унії у регіоні. Щойно наприкінці XIX ст., з появою людей з віденською та римською освітою та відзначення ювілейних дат утвердження унії у краї виокремився власне уніатський напрям українського історіографічного дискурсу (Довбищенко, 2001, с. 11).

Уперше при аналізі причин поширення унії історики звернули увагу на тяглість унійної традиції з княжих часів, обґрунтували концепцію про об'єктивну, національно-захисну зумовленість

діяльності православних єпископів, пов'язуючи унійні тенденції із суспільно-політичними обставинами Східної Європи. Науковці розпочали і детальний аналіз унійної програми руської церковної ієрархії, акцентували на позитивних наслідках утвердження унії в Галичині.

Потужна публікація документів з церковної історії та фундаментальні дослідження представниками Київської церковно-історичної школи, волинськими та подільськими краєзнавцями, проводилися у другій половині XIX ст. у Наддніпрянській Україні (Біла, 2001, с. 156). Історіографічний процес генерувався політичним замовленням імперського уряду, а відтак – і розпорядженнями Синоду (про написання історико-статистичних описів церков та монастирів) (Біла, 2001, с. 156–157). В унієзнавчому дискурсі це замовлення мало такі характерні завдання: оскарження, нищівна критика та нівелювання Речі Посполитої, наукове обґрунтування концепту «православ'я – самодержавство – народність» (Біла, 2006, с. 275). Офіційна імперська церковна та світська історіографія обґрунтовувала безперервність традицій православної конфесії на українських теренах, згубний характер унії (як засобу поширення католицизму) та негативні наслідки унійних процесів, а також легітимність ліквідації російським урядом уніатської церкви у Правобережній Україні, Поділлі та Волині (Біла, 2006, с. 280). Науковці акцентували і на перманентних утисках православних та протегування унійній конверсії з боку польського уряду, боротьбі української громадськості (братств, шляхти) за збереження православної конфесії та насильницьких методах поширення унії наприкінці XVII – на початку XVIII ст. у Перемишльській, Львівській, Луцькій єпархіях. Позитивістська методологія, ретельне дослідження церковно-історичних документів спричинили і певний поступ у дослідженні унійної проблематики, зокрема було з'ясовано час та обставини переходу до унії частини церков і монастирів на Волині та Поділлі, досліджено і нові деталі в унійній діяльності львівського єпископа Йосифа Шумлянського та луцького – Діонізія Жабокрицького (останні, на переконання дослідників, керувалися меркантильними інтересами).

У другій половині XIX ст. дослідження активізувалися також у польській історіографії. Напрацювання польського унієзнавства необхідно оцінювати у зв'язку зі специфічними суспільно-політич-

ними обставинами, у яких опинилися польські землі, розділені іноземними державами-сусідами.

Польські науковці досліджували унійні процеси XVII–XVIII ст. з огляду на їх наслідки для історичної долі Речі Посполитої. Відтак, об'єктивно історики підкреслювали, що даний період характеризувався деяким ущемленням прав православних, що служило вдалим приводом до початку систематичних втручань сусідньої Московії у внутрішні справи Польської держави з метою нібито захисту православної церкви (насправді такі втручання поступово ослаблювали Річ Посполиту). Наприкінці XIX ст. розгорнулися дискусії щодо передумов занепаду та розділів польської держави Прусією, Австрією та Росією та відзначення ювілейних дат Берестейської унії, які спричинили ще більше зацікавлення унійною проблематикою серед широкого кола польських істориків. Варто підкреслити, що тогочасне польське унієзнавство характеризується множинністю трактувань та оцінок як Берестейської унії 1596 р. так і унійних процесів кінця XVII – початку XVIII ст. Левова частка представників більш старшої генерації оцінювали унійну акцію як явище позитивне та акцентували на місійній посередницько-цивілізаційній ролі новоутвореної церкви на східних теренах Речі Посполитої. Науковці передовсім відзначали культурно-конфесійні складові поширення унії, а опісля зауважували політичний контекст (Mironowicz, 1988, s. 170–171). Молода генерація польських дослідників акцентувала на негативних наслідках поширення унії для Польської держави: вона призвела до розколу руського соціуму, зумовила втручання у внутрішні справи поляків Московії та в цілому негативно відобразилася на польському колонізаційному процесі. Слушними є зауваги унієзнавців і про те, що відповідальними за негативні наслідки поширення унійних процесів є польські урядові кола, шляхта і католицьке духовенство, які повною мірою не усвідомили політичну та цивілізаційну роль унії, ігнорували антиунійні виступи та недостатньо опікувались уніатською церквою (Papierzynska-Turek, 1992, s. 46–47). Важливими є візії польських істориків про роль руської церковної ієрархії та єзуїтів в поширенні унії у західноукраїнських єпархіях. Варто відзначити, що найбільше нових деталей польське унієзнавство принесло у дослідження процесу поширення унії у Львівській єпархії. Поза увагою науковців залишилися унійні собори та шляхи впровадження унійної конфесії.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, в українському та польському унієзнавстві другої половини XIX ст. виокремлюються три конфесійні напрями православний, уніатський та католицький та відповідно два підходи до трактування та оцінки унійних процесів – дискредитаційний та апологетичний. На стан та особливості унієзнавчих студій впливали суспільно-політичні умови розвитку історичної науки в Австро-Угорській та Російській імперіях, позитивістська методологія та особистісні релігійні переконання істориків. Цінність напрацювань тогочасного українського та польського унієзнавства передовсім полягає у нагромадженні фактографічного та документального матеріалу про передумови, процес поширення унії у Львівській та Луцькій єпархіях. Водночас, унієзнавчий дискурс цієї доби не позбавлений упередженості та суб'єктивності у генеруванні основних інтерпретаційних концепцій. В середовищі галицьких істориків-москвофілів та православній історіографії Наддніпрянщини утвердилась концепція про поширення унії у західних єпархіях Київської митрополії завдяки меркантильній діяльності руської церковної ієрархії, протегуванні польського уряду та переслідуванні православних польською шляхтою. Концепції українського (уніатського) та польського (католицького) напрямів історіографії є більш виваженими та обґрунтованими, зокрема про національно-захисні мотиви унійної діяльності руського єпископату та роль єзуїтів у поширенні унії в регіоні. Прикметно, що у тогочасному українському та польському унієзнавстві не виробилося єдиного погляду щодо трактування та оцінки наслідків унійних процесів у західних єпархіях Київської митрополії. Польські дослідники переважно досліджували наслідки поширення унії з огляду на політичні перспективи розвитку Речі Посполитої, а українські з огляду можливості збереження через конверсію релігійної та національної самобутності, а також рівноправності з поляками. Проте, ані польське, ані українське тогочасне унієзнавство не опрацювало альтернативного спектру джерел, зокрема і закордонних архівів, науковцям не вдалося дослідити проблему цілісно на широкому геополітичному полі, висвітлити методи та шляхи поширення унійної конфесії, в тому числі і на єпархіальних зібраннях духовенства.

Перспективним є порівняльний аналіз здобутків українського, польського та зарубіжного унієзнавства у XX – на початку

XXI ст., власне, коли сформувалося позаконфесійне покоління дослідників церкви, згенерувалася якісно нова методологія церковно-історичних студій.

Джерела та література

- Біла, С.** (2001). Перехід Львівської, Перемиської та Луцької єпархій до унії в українській історіографії православного спрямування другої половини XIX – початку XX століття. *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка*, 8, 156–165.
- Біла, С.** (2009а). Унійні процеси у Луцько-Острозькій єпархії в історіографії другої половини XIX – початку XX ст. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*, 22, 15–28.
- Біла, С.** (2009б). Унійні процеси у Львівській, Перемишльській та Луцькій єпархіях у дослідженнях представників Київської церковно-історичної школи. *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Історія*, 24, 156–165.
- Біла, С.** (2006). Становище православної церкви та унійні процеси у Луцько-Острозькій єпархії у працях волинських краєзнавців. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 10, 274–283.
- Грушевський, М.** (1890). Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви в них основних питань українознавства. *Український історик*, 1–3, 82–91; 4, 60–68; 1–4, 28–44.
- Довбищенко, М.** (2001). Уніатська церква на Волині кінця XVI – першої половини XVII ст. (регіональний, соціальний та духовний аспект). В М.В. Довбищенко (Упоряд.), *Пам'ятки. Т. 3: Архів української церкви, вип. 1: Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст.* (с. 7–92). Київ: Б.в.
- Зашкільняк, Л.** (1997). Історична концепція М. Грушевського в контексті східноєвропейської історіографії початку XX ст. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 32, 110–118.
- Колесник, І.** (2000). *Українська історіографія (XVIII – початок XX століття)*. Київ: Генеза.
- Киричук, О.** (2001). Ідеологія діячів Ставропігійського інституту у Львові в 1848–1869 роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля* (с. 300–319). Львів.
- Мудрий, М.** (2001). Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження. *Україна: культурна спадщина, націо-*

нальна свідомість, державність. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля (с. 254–280). Львів.

- Педич, В.** (1997). *Історична школа М. Грушевського у Львові (1894–1914)*. Івано-Франківськ: Б.В.
- Потульніцький, В.** (2002). *Україна і всесвітня історія: історіософія світової та української історії XVII–XX століть*. Київ: Либідь.
- Оглоблин, О.** (1969). Українська церковна історіографія. *Український історик*, 1–4, 12–29.
- Ульяновський, В.** (1994). *Історія церкви та релігійної думки в Україні. Кн. 1: Середина XV – кінець XVI століття*. Київ: Либідь.
- Франко, І.** (1986). З історії Берестейського собору 1596 р. В І. Франко, *Зібрання творів* (Т. 1–50, Т. 46 (2), с. 166–178). Київ: Наукова думка.
- Chynchewska-Hennel, T.** (1994). Spory wokół unii brzeskiej (koniec XVI–XVII w.). *Warszawskie Ukrainoznawcze Zapiski*, 2, 28–35. Warszawa.
- Chynchewska-Hennel, T.** (1996). Unia brzeska XVII stulecia w polskiej historiografii. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 2, 31–40.
- Mironowicz, A.** (1988). Unia brzeska w świetle historiografii. Uwagi o stanie badań. *Chrześcijanin w świecie*, 8–9, 161–175. Warszawa.
- Papierzyńska-Turek, M.** (1992). Prawosławie i grekokatolicyzm w polskiej historiografii i publicystyce historycznej. *Spotkania polsko-ukraińskie* (s. 45–57). Lublin.
- Papierzyńska-Turek, M.** (1996). Wizje unii brzeskiej w świadomości historycznej. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 2, 41–50.

References

- Bila, S.** (2001). Perekhid Lvivskoi, Peremyskoi ta Lutskoi yeparkhii do unii v ukrainskii istoriohrafii pravoslavnoho spriamuvannia druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [The transition of the Lviv, Peremysh and Lutsk dioceses to the union in the Ukrainian historiography of the Orthodox orientation of the second half of the 19th and early 20th centuries]. *Problemy humanitarnykh nauk: Naukovi zapysky Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. Ivana Franka – Problems of humanitarian sciences: Scientific notes of Drohobyt'sk State Pedagogical University named after Ivan Franko*, 8, 156–165. Drohobych: Vymir [in Ukrainian].
- Bila, S.** (2009a). Uniini protsesy u Lutsko-Ostroz'kii yeparkhii v istoriohrafii druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia st. [Union processes in the Lutsk-Ostroh eparchy in the historiography of the second half of the 19th and early 20th centuries]. *Naukovyi visnyk Volyn'skoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Istorychni nauky – Scientific bulletin*

of Lesya Ukrainka Volyn National University. *Historical sciences*, 22, 15–28 [in Ukrainian].

- Bila, S.** (2009b). Uniini protsesy u Lvivskii, Peremyshl'skii ta Lutskii yeparkhiiakh u doslidzhenniakh predstavnykiv Kyivskoi tserkovno-istorychnoi shkoly [Union processes in the Lviv, Przemyśl and Lutsk dioceses in the research of representatives of the Kyiv church-historical school]. *Problemy humanitarnykh nauk: Naukovi zapysky Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. Ivana Franka. Drohobych. Istoriiia – Problems of humanitarian sciences: Scientific notes of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. History*, 24, 156–165 [in Ukrainian].
- Bila, S.** (2006). Stanovyshche pravoslavnoi tserkvy ta uniini protsesy u Lutsko-Ostroz'kii yeparkhii u pratsiakh volynskykh kraieznavtsiv [The position of the Orthodox Church and the union processes in the Lutsk-Ostroh Diocese in the works of Volyn local historians]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobyt'sk local history collection*, 10, 274–283 [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1890). Rozvytok ukrainskykh doslidzhen u XIX stolitti i vyiavy v nykh osnovnykh pytan ukrainoznavstva [The development of Ukrainian studies in the 19th century and the discovery of the main issues of Ukrainian studies in them]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–3, 82–91; 4, 60–68; 1–4, 28–44 [in Ukrainian].
- Dovbyshchenko, M.** (2001). Uniatska tserkva na Volyni kintsia XVI – pershoi polovyny XVII st. (rehionalnyi, sotsialnyi ta dukhovnyi aspekt) [The Uniate Church in Volyn of the end of the 16th – the first half of the 17th century (regional, social and spiritual aspect)]. In M. Dovbyshchenko (Comp.), *Pamiatky. T. 3: Arkhiv Ukrain'skoi Tserkvy*, vyp. 1: *Dokumenty do istorii unii na Volyni i Kyivshchyni kintsia XVI – pershoi polovyny XVII st. – Attractions. Vol. 3: Archive of the Ukrainian Church, iss. 1: Documents on the history of the union in Volyn and Kyiv region of the end of the 16th – the first half of the 17th century* (pp. 7–92). Kyiv: B.v. [in Ukrainian].
- Zashkilniak, L.** (1997). Istorychna kontseptsiiia M. Hrushevskoho v konteksti skhidnoievropeiskoi istoriografii pochatku XX st. [The historical concept of M. Hrushevskiy in the context of Eastern European historiography of the beginning of the 20th century]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna – Bulletin of Lviv University. The series is historical*, 32, 110–118 [in Ukrainian].
- Kolesnyk, I.** (2000). *Ukrainska istoriografiia (XVIII – pochatok XX stolittia) [Ukrainian historiography (XVIII – early XX centuries)]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

- Курчук, О.** (2001). Ideolohiia diiachiv Stavropihiiskoho instytutu u Lvovi v 1848–1869 rokakh [The ideology of the leaders of the Stavropygian Institute in Lviv in 1848–1869]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 9: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Feodosiia Stebliia – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood. Vol. 9: Jubilee collection in honor of Feodosiya Stebliya* (pp. 300–319). Lviv [in Ukrainian].
- Mudryi, M.** (2001). Halytske rusofilstvo v suchasni istoriohrafii: stan i perspektyvy doslidzhennia [Galician Russophilism in modern historiography: state and prospects of research]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 9: Yuvileinyi zbirnyk na poshanu Feodosiia Stebliia – Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood. Vol. 9: Jubilee collection in honor of Feodosiya Stebliya* (pp. 254–280). Lviv [in Ukrainian].
- Pedych, V.** (1997). *Istorychna shkola M. Hrushevskoho u Lvovi (1894–1914) – Historical school of M. Hrushevskiy in Lviv (1894–1914)*. Ivano-Frankivsk: B.v. [in Ukrainian].
- Potulnytskyi, V.** (2002). *Ukraina i vsesvitnia istoriia: istoriosofia svitovoi ta ukrainskoi istorii XVII–XX stolit [Ukraine and world history: historiography of world and Ukrainian history of the 17th – 20th centuries]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Ohloblyn, O.** (1969). Ukrainaska tserkovna istoriohrafiiia [Ukrainian church historiography]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 1–4, 12–29 [in Ukrainian].
- Ulianovskiy, V.** (1994). *Istoriia tserkvy ta relihiinoi dumky v Ukraini. Kn. 1: Seredyna XV – kinets XVI stolittia [The history of the church and religious thought in Ukraine. Book 1: The middle of the 15th – the end of the 16th century]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1986). Z istorii Beresteiskoho soboru 1596 r. [From the history of the Berestei Cathedral in 1596]. In I. Franko, *Zibrannia tvoriv – Collected works* (Vols. 1–50, Vol. 46 (2), pp. 166–178). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Chynchewska-Hennel, T.** (1994). Spory wokól unii brzeskiej (koniec XVI–XVII w.) [Disputes over the Union of Brest (late 16th – 17th centuries)]. *Warszawskie Ukrainoznawcze Zapiski – Warsaw Ukrainian Studies Notes*, 2, 28–35. Warszawa [in Polish].
- Chynchewska-Hennel, T.** (1996). Unia brzeska XVII stulecia w polskiej historiografii [The Union of Brest in the 17th century in Polish historiography]. *Bialoruskie Zeszyty Historyczne – Belarusian Historical Notebooks*, 2, 31–40 [in Polish].

- Mironowicz, A.** (1988). Unia brzeska w świetle historiografii. Uwagi o stanie badań [The Union of Brest in the light of historiography. Remarks on the state of research]. *Chrześcijanin w świecie – Christian in the world*, 8–9, 161–175. Warszawa [in Polish].
- Papierzyńska-Turek, M.** (1992). Prawosławie i grekokatolicyzm w polskiej historiografii i publicystyce historycznej [Orthodoxy and Greek Catholicism in Polish historiography and historical journalism]. *Spotkania polsko-ukraińskie – Polish-Ukrainian meetings* (pp. 45–57). Lublin [in Polish].
- Papierzyńska-Turek, M.** (1996). Wizje unii brzeskiej w świadomości historycznej [Visions of the Union of Brest in historical awareness]. *Białoruskie Zeszyty Historyczne – Belarusian Historical Notebooks*, 2, 41–50 [in Polish].

*Стаття надійшла до редакції 30.09.2022 р.
Стаття рекомендована до друку 31.10.2022 р.*